

MOLIÈRE SZELEBURDIJA.*

Kedves fiatalság!

Önök ma Molière-nek, a vígjáték legnagyobb mesterének egy kedves bohóságát fogják látni, a melyen kétségkívül sokat mulatnak, sokat nevetnek szívök szerint, de egyik-másik fiatal barátom valószínűleg zavarba jönne, ha azt kérdeznék tőle: hová sorozza a ma látott vígjátékot? a helyzeti vagy jellemi komikum alkotásai közé? Hogy e kérdésre megfelelhessünk, idézzük csak emlékeztünkbe a komikum meghatározását. Míg a tragikum valamely tiszteletre méltónak igazságos, önmaga által felidézett veszedelme, addig a komikum valamely, többé-kevésbé megbocsátható fonakság még mindig rokonszenves tulajdonosának megérdemlett ügyebaja, nevetséges felsülése, kudarcza. S mikor jellemi a komikum? Mikor az ügyes-bajos állapot, nevetséges kudarcz a komikus hős jelleméből fakad. S mikor helyzeti? Mikor nem a hős jelleméből, hanem a körülmények véletlen összetalálkozásából, a nevetséges helyzetből származik. Önök jól tudják, hogy a helyzeti komikumnál sokkal becsesebb a jellemi s hogy a jellemvígjátéknak épen Molière az igazi megteremtője s maig meg nem közelített mestere. Nagy dolog ez, páratlan érdem ez, ifju barátaim! Molière óta. Molière által jobban ismerjük az embert, jobban ismerjük, mint magunkat. A mely író önismeretre tanít bennünket s ezt gyönyörködtető művészi alkotások útján teszi, az tanít legtöbbször s az tanít legeredményesebben. A mely író bátor kézzel belemer markolni az emberi életbe s mulattatva, nevettetve olyan tükröt tart a társadalom elé, a melyben az az örök poesis perült levegőjében a maga véges, gyarló alakját megismeri s

* Bevezető conférence a kolozsvári nemzeti színház ifjusági előadásához 1902 április 27-ikén.

tekintetét az örök ideálra irányozza, az az emberiség jóltevője, nevelője, annak ép oly hálával tartozunk, mint a gyermek szüleinek, tanítóinak. *Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.* S Molière, mint vígjátékiró, a maga nemében talán inkább versenytárs nélkül áll a világirodalomban, mint Shakspere, a tragédia mestere. «Molière előtt — mondja Arago Ferencz 1844 jun. 15-én, a költő szobra leleplezésekor — a francia vígjáték a bohócok és cselédek nevetséges dolgait hordogatta színre. Molière vitt először színre hatalmas, előkelő személyeket. Ettől fogva ezek is föltárták visszáságaikat és bűneiket a gúnyt üző s irgalmatlan közönség szemei előtt. Molière-nél kezdődik a földszint előtti egyenlőség». Valóban a korcs ízlés helyébe ő állította vissza a természetet, egyszerűt, igazat. Célja, mint Horatiusnak: *videndo dicere verum.* Legtöbb darabjának a használás, javítás a fő törekvése. Lehet-e a zsugoriságot jobban s mégis mulattatóbban ostorozni, mint ő teszi. *Fősvény*-ében? Lehet-e jobban tönkre tenni az izetlen tudakosságot, affektált műveltséget, mint ő teszi *Tudós nőben*? Lehet-e halálósabb csapást mérni a szenteskedő képmutatókra, mint a milyet Molière mér reájuk *Tartufejében*? A költészet fő célja a gyönyörködtetés, ez tagadhatatlan. Azonban a legigazabb gyönyörűséget nyújtó költők egyúttal az erkölcsök nemesítésére is legtöbbet tesznek. Minél jobb valamely költemény, annál nagyobbak a tanulságai.

De a legnagyobb lángelme sem teremt semmiből s fejlődésre van szüksége, tapasztalatokra és tanulmányra, hogy a geniusának megfelelő nagy alkotásokat létrehozza. Molière is sokat tanult a multtól, de a mit tanult, azt magáévá tette és saját szellemével gazdagítva tökéletesebben reprodukálta. Tudják önök, hogy a görög *Aristophanes*, a gráciák mosdatlan kedveltje, a vígjáték terén már örök időkre szóló alkotásokat hagyott hátra. Ő már színre viszi kortársait, ostorozza hibáikat, ámbár inkább csak politikai szempontból. A komikum nála még rendesen a nevetséges helyzetből fakad, nem a jellemből. A vígjáték további fejlődésére nagyobb hatással volt a két római vígjátékiró: *Plautus* és *Terentius*. Annak 20, ennek 6 darabja maradt fenn teljesen. Kettejük közül *Plautus* a genialisabbik. Ezt fölismerte Molière, bár a középkor általában *Terentius*t becsülte többre. Egyik legkiválóbb alkotása, a *Fősvény*, *Plautus* *Aululariájának* *Eucliója* nyomán van mintázva, s érdekes tudnunk, hogy *Plautus* e darabja sem teljesen

eredeti, hanem csak szellemes másolata egy elveszett új-attikai vígjátéknak. De az ilyen másolást Shakspeare teremtő geniüsa sem vetette meg, ő is Plautus nyomán, annak *Menaechmi* címü darabját utánozva írta a *Tévedések vígjátékát*, nem is szólva *Lessing*ről, ki szintén Plautus egyik darabját, a *Trinummust* dolgozta fel *Schatz* címü vígjátékában. Nagyon érdekes az ilyen művészi utánzásokat tanulmányoznunk, mert épen ezek tüntetik fel legjobban az igazi tehetségnek egyéni sajátosságait. S az ilyen utánzás nem plágium. Csak az nem jogosult: rosszabbat alkotni a jóból. A ki azonban a jót még jobbá tudja tenni s az idegen terméket úgy tudja magáévá tenni, hogy saját egyénisége bélyegét eltörölhetetlenül rányomja, az nem plagiator, hanem szintén alkotó. Így Molière is, midőn Plautust utánozta, egyuttal tökéletesbet alkotott, mint Plautus. Plautus darabjai jórészt bohózatok, a melyekben a helyzet komikuma uralkodik; Molière némely vígjátéka közel áll ahhoz, hogy tragédiává legyen.

De, mint említettük, Molière költészete is fejlődött; ő sem egyszerre alkotta a legnagyobbat; ő sem vetette meg a bohó vígjáték pajzán muzsáját s szintén írt bohókás jókedvtől duzzadó bohózatokat és csak később, tehetsége teljes kifejlésekor, teremt meg a nagy-stilü jellemvígjátékot. S mert a nagy költöket épen fejlődésük szerint érdekes és tanulságos megismernünk, örülünk, hogy ma a költő első voltaképeni vígjátékát, a *Szeleburdit* (L'étourdi) fogjuk látni. Csupa pajkosság, mulatság, kaczagás az egész darab. A költő nem tanítani, nem jobbá tenni, hanem széles jókedvével, phantastikus bohóságaival nevetetni, mulattatni akar. Egy szép leány a cselekvény középpontja, a kit valami cigányok zálogul hagytak egy öreg embernél. Két szerelmes fiatalember vetélkedik egymással s mindegyik a maga számára szeretné őt kimenteni. Egyiküknek, Lélienek, egy gaz kópé szolgálja van, méltó utódja a cselszövő Pseudolusoknak, Phormióknak, a ki a legravaszabb cselekekkel akarja a leányt megszerezni kis gazdájának, de ügyes hadi tervéi mindig meghiúsulnak s épen kis gazdája, kinek érdekében ravaszkodik, épen az hiúsítja meg minden tervét jóakaró, de ügyetlen, elhamarkodott közbelépéseivel. Ez a Lélie jó fiú, de egy kissé hájfejü, szeleburdi «Pechvogel». Mikor azt hiszi, hogy a legjobbat csinálja, akkor rontja el a dolgot. Olyan forma, mint a magyar népmesék Mihókja. Mindannyiszor szentül megígéri a már-már türelmevesztett szolgának, Mascarillenak, hogy többé nem

avatkozik bele semmibe, mégis mindig sikerül neki mindent elrontani ügyetlen szelességével, rövid látású jóakaratóval, míg végre a szerencsés véletlen úgyszólván minden igyekezete ellenére boldogítja. Látjuk, hogy darabunk első sorban comédie d'intrigue, azaz cselszövényes vigjáték, mert a furfangos Mascarille cselszövényeinek lánczolatából áll. Úgyde Lémie szeleburdisága nélkül Mascarillenak mindjárt első csele sikerülhetne: így hát az egész cselekvény Lémie szeleburdiságán, egy fonák jellemvonáson alapszik, vagyis a cselszövény teremtette helyzeti komikum némileg a jellemi komikumból veszi táplálékát s már hirdetője Molière nagy génie-jének, melynél fogva a jellemi komikum terén oly nagy alkotásokra volt hivatva.

A Molière-tudósok kimutatták, hogy a Szeleburdi-ban számos utánczás nyomaira akadunk. Mindjárt magának a szeleburdinak alakját, sőt részben az érdekében folyó cselszövényt is *Barbieri* olasz komédiájából vette költőnk. Mascarille-nak, a gaz kópék e typosának eleven rajzához nem egy szint vett *Grotto* Emiliájából. A régi francia fabliauxkban is nem egy hasonló tárgyat találunk s valószínűleg a fabliauxk hatásának tudhatjuk be azt a mi érzékünket sértő durvaságot is, hogy a szeleburdi szolgája tanácsára élő atyját halottnak híreszteli, hogy temetési költség czímén pénzt szerezzen kedvese kiváltására. Plautus darabjai közül különösen a *Pseudolus* és a *Bacchides* szolgálhatott mintául a költőnek. *Pseudolus* szintén ravaszul szőtt cselek útján szerzi meg gazdája számára a kedves leányt. A *Bacchides* *Chrysalusa* pedig oly biztos cselei sikerében, hogy az öreget, a kinek cselet vet, levélben maga inti saját ármányaitól s mégis kicsikarja tőle a szükséges összeget. Terentiusnak is van egy ilyen ravasz kópéja, *Phormio*, a kit Molière egy másik darabjában, a *Les fourberies de Scapin*ban utánczolt.

Ime látják önök, hogy a latin irodalom, az olasz s a régibb francia irodalom mind közrehatottak a *Szeleburdi* mintázására. A 31 éves Molière, ki ekkor már 8 éve színészkedett, feltalálta azokat az elemeket, a melyekből első nagyobb darabját megalkotta, de semmit sem vett át úgy, a hogy találta, mindent a maga ízléséhez, a maga céljához, a maga felfogásához idomított. Így utáncozni annyi, mint teremteni. S ha mai napság némi kicsinyléssel nézünk az ilyen cselszövényes historiákra s képzeleti világukra, ne feledjük, hogy későbbi nagy alkotásaival éppen Molière szorította

ezeket háttérbe. S Molière-nek már ebben az első vígjátékában mennyi az élet, az elevenség! A modern komédia stílje egyszerre meg van benne állapítva. *Nisard* azt mondja, hogy ha nem írt volna is többet Molière, e művéért a legnagyobb szinköltők közt emlegetnök nevét. *Voltaire* hibáztatta a darab címét, mert egyes dolgokban (az elvesztett erszény visszaadása, a megtámadott ember megsegítése) nem szeleburdiságot tanusít Lélie, hanem nemeslelkűséget. Szerinte inkább Mascarille a szeleburdi, a ki sohase figyelmezteti gazdáját az ő kieszelt tervére. Ez azonban igazságtalan vád. Tényleg Lélie még nemeslelkűsége kitöréseiben is vigyázatlan, mindig az első impulsusnak enged és kudarczaiból nem tanul. Inkább hibáztatható *Lemercierrel* a darab megoldása: a véletlen szerencse, mintegy *deus ex machina* jön segítségére a kedvező megoldásnak. Az olasz Barbieri említett darabjában elkerülte ezt a hibát. Nála a szerelmes, elcsüggedve saját baklövéssein, akkor mond le minden reményről, mikor szolgálja már mindent elért. A szerelmes azt hívén, hogy mindennek vége, el akar futni s a szolga a vállán hozza vissza, hogy elfutásával a már kivívott házasságot meg ne hiúsítsa.

A Szeleburdi Lyonban került először színre 1653-ban, azután Párisban 1658-ban roppant sikerrel. Mascarille szerepét Molière játszotta, még pedig, mint ellensége, *Villiers* is elismerte, kitűnően, mert először álarczban játszotta (a Mascarille név is a *mascara* kicsinyített alakja), majd álarcz nélkül s *Villiers*-szerint «bebizonyította, hogy elég komikus arcza van ilyen komikus szerephez».

Az eredetinek kedves, simán folyó rímes alexandrinusait Paulay Ede rimetlen jambusokban fordította a finomabb stilszerűség rovására. A budapesti és a kolozsvári nemzeti színháznak kedvelt darabja volt. Lássuk és élvezzük!

CSENGERI JÁNOS.